विवेकानंद कॉलेज
कोल्हापूर

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार "

शिक्षण महर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

विवेकानंद कॉलेज, (स्वायत्त) कोल्हापूर

प्रकल्पाचे नांव -

" गुप्तसम्राट समुद्रगुप्त याचा इलाहाबाद स्तंभलेख "

इतिहास विभाग

सन :- २०१८-२०१९

मार्गदर्शकांची नावे :- १. डॉ. मंजुश्री घोरपडे

२. डॉ. सिदधार्थ कट्टीमनी.

for HOD

विभाग प्रमुख,
इतिहास विभाग,
विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर (स्वायत्त)

विद्यार्थ्यांची नावे :-

१. कु. सकलेन मुजावर

२. कु. सिद्दिक बागवान

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

अनुक्रमणिका

१. प्रतिज्ञापत्र	१
२. प्रस्तावना	५
३. उद्दिष्टये	२
४. गृहितके	३
५. प्रकरण	४-१८
६. संदर्भग्रंथ	१९

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous)
ESTD JUNE 1964

प्रतिज्ञापत्र

आम्ही बी.ए. भाग तीन मधील इतिहास विभागातील विदयार्थी '' गुप्तसम्राट समुद्रगुप्त याचा इलाहाबाद स्तंभलेख'' या विषयावरील पुढील प्रकल्प अहवाल सादर करत आहे.

या प्रकल्पात लिपी, वर्णव्यवस्था, भाषा, कालनिर्देश, स्थलनिर्देश इ. एतिहासिक महत्व इ. बाजुंचा आढावा या प्रकल्पात सादर करण्याचा प्रयत्न करत आहे.

तसेच या प्रकल्पाचा माध्यमातुन स्तंभलेखा ची माहिती संदर्भग्रंथाच्या आधारे देण्याचा प्रयत्न करत आहे.

नाव	रोल नंबर	सही
१. कु. सकलेन मुजावर	५६२०	
२. कु. सिद्दिक बागवान	५५०८	

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR
ESTD
JUNE
1964

उद्दिष्टये

१. गुप्तसम्राट समुद्रगुप्त याचा इलाहाबाद स्तंभलेख यांच्या लिपीचा, वर्णव्यवस्थेचा, भाषेचा, कालनिर्देशचा, स्थलनिर्देशचा, एतिहासिक महत्वाचा अभ्यास करणे.

२. गुरुत्मदङक स्वविषयभुक्ति - शासन-याचान-याचा अभ्यास करणे.

३. गुप्तसम्राट समुद्रगुप्त याच्या इलाहाबाद स्तंभलेखाच्या वाचनाचा अभ्यास करणे.

४. गुप्तसम्राट समुद्रगुप्त याचा इलाहाबाद स्तंभलेखाच्या भाषांतराचा अभ्यास करणे.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

गृहितके

१. गुप्तसम्राट सनुद्रगुप्त याचा इलाहाबाद स्तंभलेखामधील भाषेचा व लिपीचा अभ्यास करणे

२. गुप्तसम्राट सनुद्रगुप्त याचा इलाहाबाद स्तंभलेखावरुन त्या काळातील युद्धे, सानाजिक, राजकीय, आर्थिक परिस्थीचा अभ्यास करणे.

३. गुप्तसम्राट सनुद्रगुप्त याचा इलाहाबाद स्तंभलेखावरुन ऐतिहासिक महत्वाचा अभ्यास करणे

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

प्रकरण

१. प्रस्तावना

२. लिपी

३. वर्णव्यवस्था

४. भाषा

५. कालनिर्देश

६. स्थलनिर्देश

७. ऐतिहासिक महत्व

८. गुरुत्मदड.क स्वविषययुक्ति - शासन - याचन

९. वाचन

१०. भाषांतर

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

गुप्तसम्राट समुद्रगुप्त याचा इलाहाबाद स्तंभलेख

प्रस्तावना

हा स्तंभ कुरुंदाच्या दगडाचा असून १०.५ मी. उंच आहे. तो गुळगुळीत असून त्यावर अशोकाचा लेख आहे. सध्या तो इलाहाबाद येथील किल्यात उभा आहे. परंतु पूर्वी तो इलाहाबादपासून ४४.८ कि.मी. अंतरावर असलेल्या कोसम म्हणजे पूर्वीच्या कौशांबी या गावी होता. मुसलमान राजांनी बहुधा तो इलाहाबाद येथे आणला असावा. ख्रान-बॉय याने आपल्या प्रवासवर्णनात इलाहाबादच्या उल्लेख केला आहे. परंतु या स्तंभलेखाचाा त्यामध्ये निर्देश नाही.

या लेखाचे पहिले वाचन इ. १८३४ मध्ये ट्रायर यांनी केले. आणि जर्नल ऑफ दि बेंगाल एकशयाटिक सोसायटी या नियतकालिकाच्या तिस-या खंडात प्रसिदध केले. भाऊ दाजी यांनी त्यातील ऐतिहासिक महत्व आणि राजांची नावे याबद्दलच्या सुचना केल्या. प्लीट यांनी कॉर्पस इन्स्क्रिप्शनम् इंडिकॅरम - खंड ३ या ग्रंथामध्ये त्याचे संपूर्ण पाठ देवुन त्यावर अभ्यासपूर्ण लेख लिहिला आहे. हा संपूर्ण लेख २ मी, रुंद १.६ मी उंच जागेमध्ये खोदला आहे. लेखाचा सुरवातीचा भाग वाईट झाला आहे. काही ठिकाणी दगडाचे कपचे उडाले असल्यामुळे अक्षरे नष्ट झाली आहेत. लेखातील एकोणीस ते तीस ओळींमध्ये ऐतिहासिकदृष्टया महत्वाचा आणि वंशावळीचा असलेला भाग मात्र सुस्थितीत आहे.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

लिपी

लेखाची लिपी उत्तर हिंदुस्थानामध्ये चौथ्या शतकाच्या प्रथमार्धात प्रचलित असलेली ब्राम्ही आहे.

वर्णव्यवस्था

लिपीमध्ये खालील वैशिष्टये आढळतात. 'ळ' हे अक्षर खालील शब्दांत आले आहे.

ओळ ८ : 'व्यालुळित'

ओळ १९ : 'कौशळत'

ओळ २३ : 'सैंहळक'

ओळ २७, ३० : 'लळित'

शब्दांमध्ये 'य' पुर्वी जर 'र' आला असेल तर 'य' चे द्विवत्व झालेले आढळते.

उदा : वीर्य्य, 'र' नंतर आलेल्या 'क' चे ही द्विवत्व झालेले दिसून येते.

उदा : पराक्रम, पिक्क्रम, क्रिया इ.

भाषा :-

लेखाची भाषा संस्कृत असून सोळाव्या ओळी-पर्यंत पदयात्मक मजकुर आहे आणि उरलेला लेख गदयात आहे.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR
ESTD
JUNE
1964
(Autonomous)

कालनिर्देश :-

प्रशस्तीमध्ये कालनिर्देश नाही परंतु लेखातील इतर माहिती, राजांची नावे, लिपीचे स्वरुप यांवरुन इ. चौथ्या शतकाच्या मध्यार्धात हा लेख लिहिला असावा.

स्थलनिर्देश :-

पुण्य, पाटलीपुत्र - पाटणा

एरंडपल्ल गंजाम आणि विजगापट्टम जिल्हयातील प्रदेश.

कर्तृपूर -जलंधर जिल्हयातील कर्तारपूर आणि गढवालचा काही भाग

कोसल - येथे कोसल देशाचा दक्षिण भाग अभिप्रेत आहे. मध्यप्रदेशातील रायपूर, संबळपूर इ. जिल्हे.

कांची - सध्याचे कांची

कामरुप - आसामधील गोहत्तीजवळील प्रदेश.

कुस्थलपूर - अर्काट जिल्हयातील कुट्टुलूर

कोट्टुर - ओडिसातील गंजाम जिल्हयातील कोहुर

कौशळ - आंध्रप्रदेशातील गोदावरी जिल्हयातील

डवाक - आसामधील नौगाव जिल्हयातील डचोक

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

दक्षिणापथ - विंध्य पर्वतावरील पर्वत

देवराष्ट्र - विजगापूर जिल्हयातील येल्लमुकचल्लीचा प्रदेश

पालक्क - नेलोर जिल्हा

पिष्ठपूर - आंध्र प्रदेशात गोदावरी जिल्हयातील पिठापूरम

महाकान्नार - मध्यप्रदशेतील शहडोह व बुंदलखंडाचा काही भाग

समतट - बंगालचा आग्नेय भाग.

ऐतिहासिक महत्व -

या लेखामध्ये समुद्रगुप्ताच्या दिग्विजयाचे वर्णन असल्यामुळे ऐतिहासिकदृष्टया हा लेख आतिशय महत्वाचा आहे. चौदाव्या ओळीत पुष्पपर हे त्याच्या राजधानीचे नाव आले आहे. पूष्पपुर म्हणजे पाटलीपुत्र. पाटलीपुत्र म्हणजे सध्याचे पाटणा.

या प्रशस्तीमध्ये समुद्रगुप्ताने जिंकलेल्या उत्तरेकडील आणि दक्षिणेकडील राजांची नावे दिली आहेत. दक्षिणेकडील राजांचा पराभव करुन त्यांच्यावर अनुग्रह करुन समुद्रगुप्ताने राजांना मुक्त केले असा स्पष्ट उल्लेख आहे.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

प्रदेशाचे नांव	राजाचे नांव
कोसल	महेंद्र
महाकात्नारक	व्याध्रराज
केरळ	मेटराज
पिष्ठपूर	महेंद्र
गिरिकोटपूर	स्वामीदत्स
एरंडपल्लव	दमन
कन्टत्रेयक	विष्णुगोपा
अवमुक्त	नीलराज
वेंगेयक	हस्तिवर्म
पालक्कक	उग्रसेन
देवराष्ट्राक	कुबेर
कौस्थलपूरक	धनंजय

उत्तरेकडे जिंकलेल्या राजांची नावे अशी -

रतदुरेव, मतिल, नागदत्त, चन्दुवर्म, गणपतीनाथ, नागसेन, अच्युत, नंदी, बलवर्म. आर्यावर्तातील अनेक राजांचा समुद्रगुप्ताने पराभव केला. याशिवाय काही राजांना मांडलिकत्व पत्करण्यास भाग पाडले ते खालील प्रमाणे आहेत.

अटवी राज्ये, समतट, डवाक, कामरुप, नेवाळ इ. सीमेवरील राज्ये आणि मालव अर्जनायन, यौधेय, मादुक, आभीर, प्रार्जुन, सनकानिक, काळ, खरपरिक इ.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

गणराज्यांना त्याचे सार्वभौमत्व पत्करण्यास लावले. याशिवाय कुशाान, शक, मुरुंड, सिंहल देशांचा राजांचा पराभव करुन त्यांना खंडणी देण्यास भाग पाडले. काही राजांनी आपल्या कन्या देवुन त्याच्याशी विवाहसंबंध प्रस्थापित केले.

प्रशस्तीमध्ये आलेले राजे -

रुद्रदेव - वाकाटक राजा पहिला रुद्रसेन

मतिल - उत्तर प्रदेशामध्ये बुलंदशावर जिल्हयात मतिलाची एक मुद्रा सापडली आहे. कदाचित तोच राजा येथे असावा असे दिनेश चंद्र सरकार यांचे मत आहे.

चन्द्रवर्म - या राजाचा सुसुनिया येथील लेखात उल्लेख आहे.

गणपतीनाय - मध्यप्रदेशात पदम पवाया येथीं या राजाची नाणी सापडली आहेत.

नागसेन - हर्षचरितामध्ये नागसेन हा पद्मावतीचा युवराज होता असाा उल्लेख आहे. दोन्हीही राजे नाववंशी होते.

अच्यूत - उत्तरप्रदेशातील बरेली जिल्हयात अहिच्छत्रा येथे या राजाची नाणी सापडली आहेत.

देवपुत्र - ही उपाधी कुषण राजांनी घेतली होती.

देवपुत्र पाहि जाहानुषाही - ही उपाधी कुषण राजांची होती.

मुरुण्ड - सिथिअन टोळया

शक - क्षत्रप राजे

मालव - मन्दसोर जिल्हा, माळव्याचा पूर्व भागातील राजे.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

यौधेय - हे लोक सतलज नदीवरील भरतपूर आणि जोहिया बार या भागात राज्य करीत होते.

मादुक - हे लोक सध्याच्या पाकिस्तानमधील सियालकोट परिसरात राज्य करीत होते.

आभीर - उत्त्र कोकण आणि खानदेशाचा काही भाग यावर हे राज्य करीत होते.

सनकानिक - पूर्व माळव्यामधील राजे.

काक - मध्य प्रदेशातील साचीजवळ राजे

पराक्रमांक - समुद्रगुप्ताचे श्रीविक्रम ही अक्षरे असलेले सुवर्णनाणे

सरकार यांच्यामध्ये हा मजकुर मागाहुन घुसडलेला आहे.

गुरुत्कदड.क स्वविषमभुक्ति - शासन - याचन

राजे लोकांनी समुद्रगुप्तास गुरुंडांकित नाण्यांची खंडणी देवुन मांडलिक्त पत्करले. गुप्तराजांच्या नाण्यांवर गरुड आहे हे सर्वश्रुत आहे. विषय आणि भुक्ती हे गुप्तांचे शासनविभाग होते हेही येथे सुचित झाले आहे.

सभ्य - राजदरबारातील सभासदांचा प्रशस्तीमध्ये उल्लेख आहे.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

राजांची वंशावळ आणि त्याचे वैयक्तिक गुणदर्शनही या लेखात होते. घटोत्कच हा गुप्तवंशाचा आदयपुरुष चंद्रगुप्त हा त्याचा पिता आणि कुमारदेवी ही त्याची माता. त्याच्या मातेच्या घराण्याचे नाव लिच्छवी असून तो स्वत:स अभिमानेने 'लच्छवी दौहित्र' म्हणवितो. त्यास 'कविराज' म्हटले असून त्याच्या गाननैपुण्याचाही उल्लेख आला आहे.

ही प्रशस्ती हरिषेणाने रचली. तो राजाचा मुदपाकरवान्याचा अधीक्षक आणि सांधिविग्रहिक ध्रुवभुती याचा पुत्र होता. महादंडनायक तिलभट्ट याने ती खोदविली.

तत्कालीन युद्धशास्त्रे - परशु, शर, शंकु, शक्ती, प्रास, आसि, तोमर, भिंदिपाल, नाराच, वैतस्तिक इ.

खादयपाकिक - राजाच्या मुदपाकारवान्याचा अधिकार महादंडनाकय : पोलिसप्रमुख

सांधिविग्रहिक - संरक्षणमंत्री

चक्रवर्ती गुप्तसम्राट समुद्रगुप्त याचा इलाहाबाद स्तंभालेख वाचन

वृत्ते - पदय १-२ वृत्ते ठरविता येत नाहीत.

पदय ३ स्त्रग्धरा पदय ४- शार्दुलाविक्रीडित

पदय ५ स्त्रग्धरा

पदय ६ मंदाक्रान्ता पदय ७- शार्दुलविक्रीडीत

पदय ८ स्तग्धरा

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR
ESTD
JUNE
1964

पदय ९ पृथ्वी

पृथ्वी - सुवृत्त बहु चांगले म्हणति सुज्ञ पृथ्वी तया लगाल ललगा ललगा ललगा लगला। लगा

मंदाक्रांता - मंदाक्रांता म्हणति तिजला वृत्त ते मंद चाले गागागाणा ललललगा गालगागा लगागा.

शार्दुलविक्रीडित - आहे वृत्त विशाल त्याय म्हणति शार्दुलविक्रीडित

गागागा ललगा लगा ललगा गागाल गागागलया

स्त्रग्धरा - कंठी माळा धरी जी सुरुचिर तिजला स्त्रग्धरा नाम देवती

गागाललयागा ललललगा गालगा गालगाा।

ओळ १- ....कुल्यै.....-१- स्वै....तस

ओळ २ - -यस्य १ - ११--१

ओळ ३ - ....मुं...२- व

ओळ ४- स्फु...रद्वं-१-....क्ष....स्फुटोद्ध - सित....प्रतित.....११- २

ओळ ५ - यत्स प्र - ज्ञानु - षग्डोचिर्त - सुख-मनसःशास्त्र-त-त्व१र्त्य-भर्चु...स्तब्धो

ओळ ६- स - त्काव्य-श्री-विराधात्वुधगुणित गुणाज्ञाहतानेव गृत्वा -वि- दवल्लोके -५-नि-ना- शि-स्फफटबहु-कविता -कीर्ती-राज्यगुधक्ति-११ ।।३।।

ओळ ७ - आ-र्खो हीत्युपगुध्य भव-पिशुनैरुत्कर्ण्ते-रोमाभिःसभ्ये सितेषु- रोमभिःचभ्येशुच्छव सितेषु तुल्य-कुलज-म्लाननोपुवीक्षि - त -१

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

ओळ ८ - स्ने - ह- व्यालुद्यितेन बाक्य-गुरुणा तस्वेनिया चसुबा-यः पित्राभिहितो नि-रीख्य - निखि- लां- पाध्येव - मुर्ती-मिति-....

ओळ ९ - ह- ष्टवा-कर्माण्यनेकान्यमनुज - सट्टशन्य - दु- तोद्रिन्य - हर्षा भ -ा - वैशस्वादय ...

ओळ १० - वीर्यात्तप्ताश्च केचिच्दरणमुफाता यस्य वृत्ते - स - प्रणामे - ५- प्य -तित्य

ओळ ११ - -५-नि-ना- शि-स्फफटबहु-कविता -कीर्ती-राज्यगुधक्ति-११ ।।३।।

रोमभिःचभ्येशुच्छव सितेषु तुल्य-कुलज-म्लाननलोपुवीक्षि - त -१

ओळ १२ - स्फु...रद्वं-१-....क्ष....स्फुटोद्ध - सित....प्रतित.....११- २

त्स प्र - ज्ञानु - षग्डोचिर्त - सुख-मनसःशास्त्र-त-त्व१र्त्य-भर्चु...स्तब्धो

ओळ १३ - स्ने - ह- व्यालुद्यितेन बाक्य-गुरुणा तस्वेनिया चसुबा-यः पित्राभिहितो नि- रीख्य - निखि- लां- पाध्येव - मुर्ती-मिति-....

वीर्यात्तप्ताश्च केचिच्दरणमुफाता यस्य वृत्ते - स - प्रणामे - ५- प्य -तित्य

ओळ ११ - -५-नि-ना- शि-स्फफटबहु-कविता -कीर्ती-राज्यगुधक्ति-११ ।।३।।

ओळ १४ - आ-र्खो हीत्युपगुध्य भव-पिशुनैरुत्कण्ण्ति-रोमाभिःसभ्ये सिते

ह- ष्टवा-कर्माण्यनेकान्यमनुज - सट्टशन्य - दु- तोद्रिन्य - हर्षा भ -ा -

ओळ १५ - स्ने - ह- व्यालुद्यितेन बाक्य-गुरुणा तस्वेनियवीर्यात्तप्ताश्च केचिच्दरणमुफाता स्फु...रद्वं-१-....क्ष....स्फुटोद्ध लां- पाध्येव - मुर्ती-मिति-....

ओळ १६ - अद्घेय युक्त-मार्ग्म : कति - कती- विभवेतसारण चाति काव्य को नु स्पादयो - ५- स्धी न स्थागहुन - मति वि - दुषां ध्यापात्रं य एक :

ओळ १७ - विविध - समर - शतावरुन - दक्षस्य वभुज-बल - पराक्कैम- बन्धो - पराक्कमाडकरच परथु - शर - राहडक- शक्ती - प्रासासि - तोमर.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

ओळ १८ - स्ने - ह- व्यालुध्यितेन बाक्य-गुरुणा तस्वेनि अद्घेय युक्त-मार्ग्म : कति - कती- विभवेतसारण चाति काव्य को नु स्पादयो - ५- रधी न स्थागहुन - मति वि - दुषां ध्यापात्रं य एक

ओळ १९ - विविध - समर - शतावरुन - दक्षस्य वभुज-बल - पराक्कैम- बन्धो - पराक्कमाडकरच परथु - शर - राहडक- शक्ती - प्रासारि - तोमर.धी न स्थागहुन - मति वि - दुषां ध्यापात्रं य एक

ओळ २० - स्ने - ह- व्यालुध्यितेन बाक्य-गुरुणा तस्वेनिया चसुबा-य: पित्राभिहितो नि- रीख्य - निखि- लां- पाध्येव - मुर्ती-मिति-....५-नि-ना- श-स्फफटबहु-कविता -कीर्ती-राज्यगुधक्ति

ओळ २१ - रुद्रदेव मतिल - नागदत्त - चन्द्रवर्म्म - गषपतिनाग - नागसेनाच्युत - नष्दि - बलवम्मदियनेकारूर्यावर्तराज - प्रसभाद्रधरगोद्ध्टनल.

ओळ २२ - पराक्कमाडकरच परथु - शर - राहडक- शक्ती - प्रासारि - तोमर.धी न स्थागहुन - मति वि - दुषां ध्यापात्रं य एक रुद्रदेव मतिल - नागदत्त - चन्द्रवर्म्म - गषपतिनाग - नागसेनाच्युत - नष्दि - बलवम्मदियनेका

ओळ २३ - सुचरित - शतालडकृतानेक - गुण गणोत्सक्तिचिश्ररण - तल - प्रमृष्टान्य - नरपति - कीर्ते - साध्वसाधुदय-प्रलय - हेतु पुरुषस्थाचित्त्यथ - भक्तय - वणति - मात्र - ग्राहय - मृहुदहयस्थनुकमपवतो -५ - अनेक - गो षतहसस्त्र

ओळ २४ - स्ने - ह- व्यालुध्यितेन बाक्य-गुरुणा तस्वेनिया चसुबा-य: पित्राभिहितो नि- रीख्य - निखि- यनेकारूर्यावर्तराज - प्रसभाद्रधरगोद्ध्टनलपराक्कमाडकरच परथु - शर - राहडक- शक्ती - प्रासारि - तोमर.धी न स्थागहुन - मति वि - दुषां ध्यापात्रं य एक रुद्रदेव मतिल - नागदत्त - चन्द्रवर्म्म

ओळ - सुचरित - शतालडमृतानेक - गुण - गणेरित्तक्तिमिश्ररण - तल- प्रमृष्टयन्य नरपति - कीर्न्ते - साध्वसाधुदय - प्रलय - हेतुपुरुशस्थकचत्चर भक्तय - वणति - मात्र - ग्राहय - मृहदुहायस्थनुकम्तपावतो - नेक - गो- सशहिसस्त्र-पदायिन.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous) ESTD JUNE 1964

समुद्रगुप्ताचा इलाहाबाद स्तंभालेख

भाषांतर

पदय १ - २

मधील काही अक्षरेच त्रटित स्वरुपात वाचनीय झालेली आहेत. स्वकीयांकडुन ज्याचे...टणत्कार...स्फरलेले...विकीर्ण.....प्रसृत

पदय ३ -

दिद्वानांच्या सहवासात मन सुखावव्याचा ज्याचा परिपठ होता शास्त्रामंधील सत्य तत्वांचा जो पुरस्कर्ता हो.....नंतरची ओळ त्रुटित..... आपल्यचा पदरीच्याविद्वान लोकांच्या सामुहिक गुणेत्कर्षाने ज्याने सत्काव्याला बाधक असणारे दोष निवारण केले आहेत. तो विपुल काव्यसंपदेच्या विस्तीर्ण कीर्तीरुपी राजाचा उपभोग घेत आहे.

पदय ४- बरोबरीच्या कुलोप्तन्नांकडुन व्यक्ती खिन्न वदनाने जो पहिला गेला, सभासदांनी ज्याच्याकडे पाहुन आनंदाचे नि:श्वास सोडले, :आर्य योग्य आहे' असे म्हणुन ज्याच्य पित्याने पुलकित शरीराने ज्याला रामांचयुक्त अलिंगन दिले. त्याला प्रेमभावनेने अश्रुपूर्ण झालेल्या परंतु तत्वशोधक अशा दृष्टीने त्याच्या पित्याने असेच पृथ्वीचे पालन कर अशी आज्ञा केल.

पदय ५-

ज्याच्या असामान्य गुणांकडे पाहुन व ज्याच्या पराक्रमापढे नमुन शजांत आलेले लोक.

पदय ६-

घोर अपराध करणारे, रणांगणामध्ये बाहुबलाने जिंकलेले, परंतु दिवसानुदिवस मान्य ता पावलेले पाश्चात्य होवुन ज्यांची मने संतोष, प्रीती व आवडा यांनी प्रफुल्ल वसंत झाला.

पदय ७ -

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (AUTONOMOUS) ESTD JUNE 1964

ज्याने एकटयाने, अमर्याद, बाहुबलाने, एका क्षणात अच्युत-नागसेन-यांना उखडुन टाकले, त्याने पुष्प नावाच्या नगरित कोतकुलोत्पन्नारा जणु खेळत दण्डाला घरावे त्याप्रमाणे.....सुर्य.....तट

पदय ८ -

धर्म मर्यादा आखुन देणे....चंदुकिरणांप्रमाणे ज्याची शुभ्रकीर्ती लांबवर पसरली आहे...तत्वाचा भेद करणारी विद्वता...शांतपणा...पवित्र मंत्रोपदिष्ट मार्ग..... कतिबुध्धीसही मार्ग सारणारे काव्य....असा कोणता सद्गुण आहे की जो याचे ठायी नाही.....गुण आणि बुद्धी याची जाणीव असणा-यांना तो एकमेव लक्ष्य बिंदु आहे.

ओळ १७ - २२ -

ज्याचे कौशल्य विविध प्रकारच्या लढायांमध्ये प्रकट झाले आहे. केवळ स्वतःच्याच बाहुबलाचे ज्याला मित्रत्व साध्य आहे. पराक्रमाची ख्याती असलेला ज्याच्या देहावर परभु-बाण - शंकु-शक्ती - फेकुन मारण्याचे शस्त्र....तलवार, आले, नाराच, वैतस्तिक कटयार किंवा वाधनख्या, अशा विविध आयुधांच्या प्रहारामुळे शेकडो व्रणाच्या खुना उमटुन ज्याची शरीरकांती अधिकत्व शेगिवेत झाली. कोसलधिपती महेद्र, महाकान्तारचा व्यार्धराज्य, केरळवचा मंहराज, पिष्टपुरचीी, देवराष्ट्राचा कुबेर, कुस्थलपुरचा धनंजय, एरण्डपल्लाचा दमन, कांचीचा विष्णुगुप्त, अवमुक्तकाचा नीलराज, वंगीचा हस्तिवर्मन, प्रभृती सर्व दक्षिण देशच्या राजांना प्रथम जिंकुन व नंतर अनुग्रहपुर्वक मुक्त केल्याने त्याचे महदुभगय प्रतापमिश्रित उज्वल झाले आहे.

रुद्रदेव - चन्द्रवर्म - गापतिनाय, नायसेन - अच्युत नन्दी, मतिल - नागदत्त - वलवर्मा प्रभुती अनेक आर्यावर्तातील राजांना मोत्या बलाने उखडल्यामुळे ज्याचा प्रभाव वृदिधंगत झाला आहे. त्याने सर्व वनप्रदेशातील राजांना आपले सेवक बनविले.

समतट-डवाक-कामरुप-नेपाल-कर्तपूर इ. सरहद्दीवरील राजे - तसेच मालव - अर्जुनाचन - यौधेय - मादुक - आभीर - प्रार्जुन - सनकानिक - काक- खरपरिक इ. जमातींनी सर्व प्रकारचे कारभार देवुन - आज्ञापालन करुन - प्रणाम करण्यास येवुन त्याचे उग्र शासन संतुष्ट केले.

ANAND COLLEGE KOLHAPUR
ESTD
JUNE
1964

राज्यपदभ्रष्ट झालेल्या तरीच उखडलेल्या राजवंशाची पुन:प्रतिष्ठापना करुन ज्याने अद्भुत शिवव्यापी आणि शानत कीर्ती मिळवीली आहे. दैवपुत्र बाहि - पाहानुषा ही - शक - मुरुण्ड - सिंहल इ. द्वीपनिवासी लोकांनी आत्मनिवेदन करुन सर्वस्व अर्पण करुन कन्या भेटीदेखील अर्पण करुन, गरुड - चिन्हांकित नानी भेट देवुन, आपआपल्या राज्यांचा उपभोग घेण्याविषयीची याचना करुन ज्याची सेवा केली आहे ज्याने आपले दीर्घ बाहु पसरुन सर्व पृथ्वी जणु काही कवटाळली आहे. त्याच्यारथाला पृथ्वीमध्ये अडथळा प्रतिस्पर्धा नाही.

ओळ २५ -

ज्याने सदाचरणाची अनेक शतकते करुन, अनेक गुणांच्या उत्कर्षाने योत्राचे ज्याने इतर राजे लोकांची कीर्ती आपल्या पायाच्या जळव्याने पुसुन टाकली आहे. सज्जनांचा उत्कर्ष व दुर्जनांचा विनाश याला कारणीभुत होणारा असा जो अचित्य पुरुष आहे. जो दयाळु असुन ज्याचे मृदु अंत:करण केवळ भक्ती व प्रणाम मात्रेकरुन जिंकले जाते, अशा त्याने लक्षावधी गाई दान दिल्या.

ओळ २६ -

ज्याने दु:खी दीन, अनाथ, रोगी लोक यांना मदत व संरक्षण देण्याच्या व्रताचा मनाने अंगीकार केला आहे. लोकोपकाराची साक्षात तेज : पुंज मुर्ती जो कुबेर, वरुण , इन्द्र आणि यम यांच्या तोंडीचा आहे त्याचे अधिकारी त्याने आपल्या बाहुबलाने जिंकलेल्या राजांचे धन त्यांना परत करण्यामध्ये नेहमी गुंतलेले असतात.

ओळ २७ -

ज्याने आपल्या तीक्ष्ण आणि ओजस्वी बुद्धीने व गायन - वादन कलेतील नैपुण्याने देवांचा गुरु काश्यप, तुंबरु, नारद प्रभृतींना लाजविले ज्याने विद्वान लोकांच्या उपजीविकेस साधनीभुत अशी अनेक काव्ये रचुन कविराज ही पदवी सार्थ केली आहे. तयाचे अद्!भुत व उदार चरित्र चिरकाल स्तवन करण्यास योग्य आहे.

ओळ २८ -

जो सामान्य लोकाप्रमाणे आचर पालन करतो म्हणुनच ज्याला मानव म्हणावयाचे परंतु वस्तुत: जो इहलोकीचा प्रत्यक्ष देवच आहे. जो महाराज श्रीगुप्ताचा

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR
ESTD
JUNE
1964
(Autonomous)

पणतु आहे. जो महाराज घटोत्काचा नातु आहे. जो महाराजाधिराज चंद्रगुप्ताचा पुत्र आहे.

ओळ २९ -

जो लिच्छवीचा दौहित्र आहे. त्याला महादेवी कुमारदेवी हिने जन्म दिला आहे. महाराजाधिरास श्री समुद्रगुपताचा सर्व पृथ्वी पादाक्रांत केल्यामुळे ज्याची किर्ती इहलोक व्यापुन देवाधिदेव जो इंद्र

ओळ ३० -

ज्याच्या इंद्रलोकांवर सहज लीलेने संचार होतो हे जाहीर करणारा जणु पृथ्वीचा बाहुच असा हा स्तंभ उंच उभारलाआहे.

ओळ ३१ -

दानशुरता, बाहुबल, शांतपणा, आणि शास्त्राचे अध्ययन यामुळे उत्तरोत्तर वृद्धी पावून व उंचावून अनेक वाटा फुटलेली त्याची कीर्ती श्री शंकराच्या जटेच्या अंतर्भागात आधी कोंडली जावुन नंतर मोकळी झाल्यामुळे वेगवती झालेल्या गंगाजलाप्रामणे शुर्भ असुन त्रिभुवनास पवित्र करणारी आहे.

ओळ ३२ -

भट्टारकांच्या चरणाचा दास तसेच त्यांच्या निकट सान्निध्याचा कृपाप्रसाद लाभुन त्याची प्रतिभा विकसीत झाली आहे. असा खादय पाकिक, महादंडनायक ध्रुवभुतीचा पूत्र सांधिविग्रहिक कुमारमाल दण्डनायक हरिषेण याचे हे काव्य प्राणिमात्रांना हितकर व सुखदायक होवा !

परमभट्टारकांच्या चरणांचे सतत ध्यान करणा-या महादण्डनायक तिलभट्टाकाने हे संपादिले.

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR (Autonomous)
ESTD
JUNE
1964

संदर्भ ग्रंथ

१. गोखले शोभना, पुराभिलेखाविदया, द्वितीयावत्ती, २००७, कॉन्हिनेन्टल प्रकाशन.

२. ओझा गौरी शंकर (१९७७), प्राचीन भारतीय लिपी, मुन्शीराम मनोहरलाल पब्लिकेशन नवी दिल्ली.

३. कोलते व्ही.भी संपादकीय १९८७, महाराष्ट्रातील काही ताम्रपट आणि शिलालेख, महाराष्ट्र साहित्य आणि सांस्कृतिक मंडळ, पुणे

४. Burgess & Pandit, Eindiragi, Insciription from the care temples of western India, Volume Part.

५. Nagaraju S. – Buddhist Architecture of Western India Agam Kala prakashan, N. Delhi 1981

VIVEKANAND COLLEGE KOLHAPUR
ESTD
JUNE
1964
(Autonomous)

धन्यवाद

COLLEGE KOLHAPUR
ESTD
JUNE
1964